3307

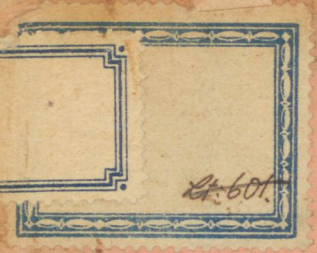

MOLNÁR JÁNOS ÉLETE ÉS MŰVEI.

XB 59092

ÍRTA:

PÉCSI ÖDÖN.

SZEGED,
ENDRÉNYI IMRE KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.
1896.

Szakkönyvtár 614/d.

MOLNÁR JÁNOS ÉLETE ÉS MŰVEI.

D335

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNELI INTÉZETE

ÍRTA:

PÉCSI ÖDÖN.

SZEGED,
ENDRÉNYI IMRE KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.
1896.

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000585896

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Könyvtára
Leltár napló: 11a Lsz.: 3307
csoport

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZET
SZEGED

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM * M. KIR. FERENCZ JÓZSEF
Magyar Irodalmi
SEMINARIUMA

Molnár János élete és művei.

Az ujjászületés irodalmának munkásai között nem utolsó a szelidlelkű Molnár János jezsuita író, ki még maig sem kapta meg irodalomtörténetünkben azt a pár méltányló lapot, melyet sokoldalú munkásságáért méltán megérdemel.

Két eszme lelkesíti egész életében: hogy használjon egyházának és hazájának; minden sor írása bizonyság, hogy saját érdekét, dicsőségét soha sem hajhászta s boldog volt, ha műveivel gazdagíthatta a hazát s jóra s szépre oktathatta közönségét. Munkássága nem is nyomtalan; az irodalomtörténetírónak meg kell emlékeznie a korában nagyhatásu „Jeles Épületek“ cz. művéről, melynek előszava új hangon beszél, új ösvényre mutat s új czélra buzdítja lelkesült kortársait, különösen Révait, ki Molnárról mint mesteréről emlékezik mindenha; nem szabad elfeledni nevezetes Könyvházát sem, mely kora közönségét a legnevezetesebb munkákról, emberekről minden más vállalatnál különben tájékoztatja.

Molnár neve e két műve által ismeretes leginkább; de méltányolni kell egyéb műveit is, melyek között ott van az első magyarnyelvű fizikai tankönyv is, melynek

előszava akkoriban éppen oly nagyhatású volt a tankönyvírókra, mint a „Jeles Épületek“-é régebben a versírókra.

Legyen e pár lap Molnár emlékének felidézésére szentelve; ha vázlatos összeállításunk csak némileg is kidomborítja sokoldalú munkásságát, fáradságunk bőven meg lesz jutalmazva.

I.

Molnár János élete.

Molnár életének folyása csendes, mint a legtöbb pap-írónak élete; nem háborítják fel nagyobb szenvedélyek, czellájának négy fala között tanúl, ír, dolgozik, hogy elsősorban tanítványait, másodsorban a nagyközönséget oktassa, tanítsa, nemesítse.

Nincsen sok feljegyzésünk róla, tudjuk mikor volt, hol működött, de működéséről inkább csak következtetve lehet szólanunk, azon kör szerint, amelybe viszonyai helyezték. Három részre oszthatjuk életét: a tanulási évek kora 1759-ig, a tanítási évek 1784-ig, s a csendes munkásság kora a szepesi kanonoki székben haláláig 1804-ig.

Született Csécsényben, egy győrmegyei kis faluban az 1728-ik évben; születése napját nem tudjuk pontosan, az anyakönyvben csak a keresztelés napja van bejegyezve: jun. 13-a[1] s ezt az adatot átvették életének írói születése napjának.[2] Apja neve Szabó György, de mert molnár-mester volt, közönségesen csak Molnárnak hítták, s e név maradt a fiúra is.

[1] Tartsay János plébános szíves értesítése szerint.

[2] Mercur von Ungarn; Tud. Gyűjtemény, IX. 62.

Édesanyját korán elvesztette, s a gyermek egészen atyjára volt útalva. Nem tudjuk biztosan, csak sejtjük, hogy atyja talán az ottani plébános Cser Imre biztatására határozta el magát arra, hogy fiát iskoláztassa; a plébános keresztatyja volt a kis Jánosnak s felismervén szép tehetségeit, könnyen rábeszélhette az atyját, hogy iparkodó fiát a közelfekvő Győrbe küldje parvistának; Győrből Pozsonyba került, mindkét helyen a jezsuiták vezetése alatt végezte a gymnasium négy alsó osztályát 17 éves koráig. Kitünik, hogy már 13 évesnek kellett lennie, mikor Győrbe került, ami arról tenne tanúságot, hogy iskoláztatása nem volt akadálynélküli. Talán atyja szegény állapota, erről azonban semmit sem tudunk. Különben tény az is, hogy a múlt században nem siettették annyira az alig felcseperedett gyermekek iskolába küldését. — Mikor a rendkívül szorgalmas tudnivágyó ifjú 1745-ben előljáróinak bejelentette, hogy szándéka a Jézus-társaságba lépni, ezek örömmel ragadták meg az alkalmat s Bécsbe küldték, hol két próbaévet töltött.

A czéljával tisztába jött ifjú nem tekintette ez éveket haszontalan tehernek, hanem összeszedett elmével és lélekkel készült fontos pályájához, s hogy mily sikerrel, bizonyítják azon feljegyzések, melyek őt mindenkor szerénynek, alázatosnak és különös buzgóságúnak tüntetik fel.

A próbaévek után Szakolczán tanúlta a retorikát és poetikát, míg a philosophiára Gréczbe küldték. Nagyon kevés feljegyzésünk van tanuló éveire vonatkozólag, azonban philosophus korára mégis találunk czélzást: megemlítik, hogy annyira kitünt összes társai közül, hogy tanítóit a legszebb reményekre jogosította, kik azt remélték, hogy kitünő „költő és tudós“ válik a tehetséges ifjúból.

Gréczből Kassára kerül, hol a theologiát tanulja, nemsokára azonban tanítania is kell: Sáros-Patakon, Kassán, Esztergomban, Budán, Nagy-Szombatban.

1756-ban küldik újra Gréczbe, hogy theologiai tanulmányait befejezze; négy évet tölt itt s ezalatt nemcsak a theologiát tanulja szorgalmasan, hanem a régiségek búvárlásába merül s oly kérdésekről gondolkodik, melyek bizonyítják, hogy hazafisága munkásságának folytonosan élénk ébresztője volt: a magyarnyelv, a verselés kérdéseiről; „Jeles Épületek“ cz. könyvét itt írta.

1759-ben szentelik pappá Nagy-Szombatban, új miséje Keszthelyt volt; e napról versben emlékezik meg a „Jeles Épületek“ előszavában; munkáját is annak a férfiunak ajánlja, ki e napot fényessé, jóformán az egész megye ünnepévé tette. Itt fejeződnek be tanuló évei s megkezdődik tanári működése.

Mit tanult ezen évek alatt? Nemcsak az iskola-előirta tárgyakat, hanem ernyedetlen szorgalommal elsajátította a német, franczia, olasz nyelvet a görögön (melyben rendkívül jártas volt) és a zsidón kívül.

Az iskola tárgyait is jóformán mind kiváló kedvvel tanulta; feljegyezték róla, hogy kedves tanulmányai voltak a költészet, szónoklat, történet, természettan, bölcselet és theologia, jóformán semmisem hiányzik az azon korban előadatni szokott tárgyakból. Fogékony tehetsége minden irányban talált kedvelni valót. Ezt a sokoldalúságot szinte hajlandók vagyunk hibának róni fel; ha egy irányban működik, mennyivel több eredményt mutathatott volna fel. Hangsúlyozzák ugyan vonzódását a régiségek iránt, minek eredménye a „Régi Jeles Épületek“, — azonban ez a vonzódása utóbb mintha alább szállott volna. Még a jeles tehetség is *irányítás nélkül* tétovázva haladhat csupán; ez az irányítás hiányzott sok múltszázadi írónknál, s ez sok tekintetben nevelőik

hibája is: csak arra fektettek súlyt, hogy a sokszor lelketlen iskolakönyvet megtanítsák, hogy a tudomáy *szellemébe* is betudták volna vezetni még jelesebb tanítványaikat is, kevés példánk van rá. Ez a kapkodás, iránytalan dolgozás sok múltszázadi irónkat jellemzi; maga Révai is mi mindenfélével nem foglalkozik, míg megleli a neki való tért s mint nyelvész teszi halhatatlanná nevét a magyar irodalomtörténetben.

Molnár is, ha egy irányban működik, talán mélyebb nyomokat hagy irodalomtörténetünkben; hiszen mikor 1759-ben elfoglalja a tanári katedrát, oly szép ismeretekkel van felruházva s oly erős hazafiság lelkesíti. E kettő egybefűzve erős, de nem türelmetlen vallásosságával jellemzi őt mint tanárt is.

Egyhuzamban tanítja Nagy-Szombatban 1767-ig a philosophiai tudományokat, majd ettől kezdve 1772-ig a theologiát Győrött, Budán, Kolozsvárt és újra Győrött. Hire részint könyvei, részint tanítványai, részint a kor kiváló íróival való levelezései révén már az egész hazát bejárta, úgy hogy nem lehet csodálni, ha 1773-ban br. Patachich Ádám nagyváradi püspök elkéri rendjétől és theologiai tanárrá és könyvtárosává nevezi ki. Itt alkalma nyílt egészen kedve és hajlama szerint tanulmányozni. Itt írta „Katechetikai könyvét“, melyet a magy. kir. helytartótanács az összes gymnasiumoknak megküldött és tanítását kötelezővé tette. De a boldog idő nem sokáig tartott, a jezsuita-rendet eltörölték s 1774-ben már Molnárt Győrmegyében születése helyén, mint lelkészt találjuk.

1776-ban kinevezik a budai akadémia igazgatójává, majd a rákövetkező évben, midőn az egyetemet áthelyezik N.-Szombatról Budára, kir. tanácsossá és az egyetemi tanács assesorává; egyidejüleg kinevezik Szombathely székes-egyházi kanonokká s néhány év múlva „Bélakuti“ apáttá.

1760—1784-ig működik mint tanár s ez idő alatt bő ismereteinek megfelelőleg sok mindenféle tudományt tanít; legkivált philosophiát, theologiát és a latin meg a görög nyelvet. Behatóan foglalkozik azonban a physikával is, mire bizonyság physikai könyve.

Mint tanárt rendkivül dicséri Ürményi József országbiró, ki tanítványa volt neki; ha mintaszerű tanítót kellett rajzolnia, vagy egyáltalán derék tanító jött szóba, soha el nem mulasztotta kiemelni Molnár kiváló tanári tulajdonságait: mindenkor a jeles tanitó mintaképe volt.

Gondolhatjuk, mily buzgalommal, lelkesedéssel oktatta növendékeit, hogy e kiváló tanítványa ily szép képet rajzol róla. Hogy tanítványai üdve mennyire lelkén feküdt, bizonyítják tankönyvei is, melyekről alább fogunk megemlékezni. A tehetségeseket segítette, buzdította s mindenképen igyekezett útjokat egyengetni.

1784-ben nevezi ki II. József szepesi kanonokká. Húsz évet tölt elvonulva, csendes, de folytonos munkában. A szepesi káptalan irattárában található feljegyzések szerint minden idejét, mely a kar-ima és más kötelességei elvégzése után maradt, könyvolvasással és írással töltötte. Itt írt egy pár theologiai latin könyvet, s itt írta össze Könyvházát rendkivüli szorgalommal. 1796-ban 69 éves korában püspöke nagyobb egyházi méltóságot akar neki adományozni, de ő püspöke atyai gondoskodását agg korára és fogyatkozó erejére való hivatkozással megköszöni. Életének végéről az említett káptalani feljegyzések így számolnak be:

„Miután fáradságának, tudománya és bölcsességének annyi és oly nagy emlékét hátrahagyta, ezen férfiú kinek egészségét már nagykora megviselte, halálos betegségbe esett; lefeküdt tehát a kiváló életszentségű szelid és jámbor pap ágyába nagyobb mellbaj által lenyomva, mely öt nap alatt növekedvén az éjjeli órákban életének

véget vetett, midőn épen senki sem volt jelen, aki különben életében is a magányt kedvelte. A szegények iránt jótékony és bőkezű volt, mindazonáltal pénzének legnagyobb részét tudományokra fordította. Műveit többnyire saját költségén adta ki. Az a különös szokása volt, hogy minden társaságtól elvonultan otthon tartózkodott.“ Kazinczy is megjegyzi róla, hogy igen nyájas, de sohasem nevet.

Ezek kiegészítéséül álljon még itt a Tudományos Gyűjtemény külső és belső tulajdonságaira vonatkozó jellemzése: „5½ lábnyi magas, inkább sovány, mint hízott, barnahajú ember volt. Mindig komoly, de épen nem mogorva, tekintete nyílt és élénk, társalgása mindenkivel szemben nyájas; akit egyszer megszeretett, ahoz mindvégig ragaszkodott.“ Ezekben jellemzett szép lelkét azonban leginkább művei ragyogtatják, melyeknek jellemzését a következő fejezetekben adjuk.

II.

A Régi Jeles Épületek.

Molnárnak ezen első és elmondhatjuk — irodalomtörténeti szempontból legfontosabb munkája 1760-ban jelent meg; Gráczban készítette 1759—60-ig. Amint azt előszavából megtudjuk, számos teendői között is szakított magának időt, hogy a „gráczi nagy könyvtárban búvárkodjon.“ Nagy-Szombatban nyomatta az „Akadémia betűivel“. Minket ugyan különösen előszava miatt érdekel, ne gondoljuk azonban, hogy egyébként egészen jelentéktelen munka volna. Már ha meggondoljuk, hogy *ez az első eredeti magyar régiségtani munka*, mindjárt más hangon szólunk róla, nem úgy mint Bánóczi, ki kicsinyli ezt a művet.[1]

[1] Révai élete és munkái 29. l. Egyébként is vét Molnár ellen az igazság rovására: a Jeles Épületek nyelve nem épen olyan »darabos, ügyetlen, feszes, tehetetlen magamagával«; mint ő mondja. Olvassa el bárki az előszót (alább bőven idézünk belőle) s meggyőződhetik róla, hogy Bánóczi nagyon túloz; igaz, hogy az épületekről szóltában nyelve darabosabb, de itt is magyaros igyekszik lenni és sohasem »ügyetlen«, de hogy is mikor neki elve Ciceróval, hogy »szereti a beszédet, de csak akkor ha szép«?!

Még egyet; amint oly könnyen ítél akárhányszor Bánóczi Révai életének írása közben, oly odavetőleg szól Molnárról is; vajjon mit ért ez alatt: (Molnár) »nem indult ki (a magy. irod. és nyelv melletti buzdításban) *elvi szempontból*, de hűn követte nemes lelke sugallatát?« Ez

Igaz, hogy manapság a mű teljesen elavult, de akkoriban említett érdemein felül még buzdításúl is szolgált s a figyelmet a régi magyar építkezésre is terelte.

Halljuk egyébiránt magát Molnárt, mi czélja e művel: Munkáját magyarul írja, mert úgymond „ha hazám ékességeit szeretem, *nyelvét* kell szeretnem legelőször. De mi haszna, mi érdeme van az elrejtett kincsnek? kit melegít a betakart szikra?“

Czélja az alakító művészetekben a fönségesnek, az örökbecsűnek mennél tökéletesebb remekeit, a hajdani nagyszerű műalkotás bámulatos példányait ismertetni; — a szóló művészetekben pedig különösen a görög és római klasszikusokat tekinteni mesterekül, azok műveiből meríteni jobb ízlést és helyesebb ítéletet.

Molnár bevezető levelének jól művelt ízlése, méltányos ítélete, nemesen bátor elhatározása, buzdítása nem tévesztette hatását kortársaira. Műveinek hatását nem kis mértékben fokozta a magyarnyelv meleg ajánlása mellett még azon mérsékeltség, melylyel ő a régit okadatolva dicséri, közbevetvén az újabb idő vívmányainak méltatását is; „dicsérem ugyan — úgymond — a régiek dicsőségét, de a mostaniak hirét, nevét nem gyalázom: nálamnál jobb emberek nyomdokát követvén, arra mentem, amerre kedvem vezet vala.“ „Ami az írásomnak módját illeti, megvallom Ciceróval, szeretem a beszédet, de csak akkor, ha szép.“

„S ugyanis arra nézve nem tartom szavamat kötőféken, hanem mikor annak ideje vagyon megeresztem,

tehát világosabban annyi, hogy Molnárnak nem volt *elve* a magyarság mellett buzdítani, de ő mégis tette azt? Aki ismeri Molnár működését, vagy csak a Jeles Épületek előszavát, rögtön belátja, hogy Molnárnak igen is *elve* volt a magyarság, amelyért bármikor síkra szállott; nem úgy mint manapság, amikor ugyan eléggé halljuk hangoztatni az *elvet*, melyet azonban nem igen szokott követni a *tett*.

s hol sebesen vágtatom, hol aprón jártatom, hol czifrán pergetem, hol lassú lépésre veszem; de csak úgy, amint tudom; egyszóval: ha lehet, úgy egyeztetem feltett tárgyammal, hogy se az ékessen szólók, se az épitőmesterek törvényt ellenem ne támaszthassanak. Ha megtalálok botlani, mint a jó ló, kérem a jó embereket, ne gyalázzanak, hanem segítsenek!"

Néha idegen szókat is használ, mert úgymond „ha szabad az olasznak, francziának, ki tiltja meg tőlünk?"

Kikel azok ellen, kik tanítóikat meg nem nevezve úgy írnak, mintha mindent az újjukból szoptak volna, kik felpittyentett ajakkal hintegetik a sok czifra mondást, integetnek, ösztönöznek, parancsolnak és akik a minap a franczia „lejtőre" egy-két gyermeket tanítanak, már ma tanácsosaink és tanítóink közé be mernek állani. Jobbára ha felrázzuk hímezett szavukat, merő buborékra találunk. „Engem soha senki se tanítson — úgymond — ha meg nem mondhatja, kitől tanúlt, merre tart, mit akar." Majd azt mondja, hogy egy-két szóban se Tsétsi Jánostól, se Páriz Ferencztől tanácsot nem kért, mert nemcsak ők szoptak magyar tejet, ez egy; más az, hogy míg mind ki nem hányjuk az idegen népektől hozzánk került szókat, addig egy-két szózatért, vagy szóejtésért engem senki perbe ne keverjen. E józan elvek valóban becsületére válnak Molnárnak.

Most következik az előszó és az egész munka legfontosabb része, mely oly nagy hatással volt Révaira és Rajnisra. „Kérésemnek nagyját hátrahagytam: értelem és bölcseségszerető tudós népek, ti hozzátok szólok, kik vagy Hazánkban, vagy a szomszédos országokban, a római és görög elmétől reátok örökségül maradott tudományok kincsét érdemetek szerint és méltán birjátok, hiretekre s nevetekre kérlek benneteket! meg nem unta-e már testetek, lelketek azt a sok lejtős verset? azt az Evánder idejé-

ben termett kádencziát? s hát sohase lészen-e szabad abban a nyelvben, melyhez minden illik, másféle verset előállítani? azt kell-e várni, míg mások el nem kezdik? csak az jó-e a mit másoktól veszünk? Nem gyalázom, meg nem vetem az egész Európában bevett szokást, mert méltán jégesőt várhatnék fejemre; de vajjon:

Olly szent, és olly szép az avit rámára tekert vers?

Amazoknak is bátor keletek lehet; de kérem megérdemli-e a vakmerőséghez illendő feddést aki amazokat helyén hagyván, a szokott versek mellett nyelvünknek nem kisebbségére, hanem nagy ékességére mással is kiván kedveskedni? ha oly ránczos szemmel tekintettek volna a régiek minden újításra, mint mi:

Nem látnánk sok avit könyvet vagy régi találmányt.

Ha jó útra találunk, ki állhat előnkbe? én, akárki mit mondjon, neki bátorodván, a régi szokást ott hadtam, és minden verseimet deák rendbe szedtem. *Azok készítésében csak a természet volt a szemem előtt, amely szót az megkettőztet, meghosszabbit, azt hosszasan ejtem, amit megrövidit, azt megperdittem én is.* Ami a versnek egyéb ékességét illeti, abban a görögöket és a deákokat kell követnünk. Aki a szép magyarságot gyarapitani kivánja, lehetetlen, hogy ily munkához látván, nagy hasznát ne vegye."

Ime Molnár buzdítása a görög-római verselés mellett és mindjárt a helyes elvnek is megállapítása.

Nem tűnik ki ez előszóból, ismerte-e előzőit e téren? Inkább azt hiszszük, hogy nem, mert annál inkább hivatkozhatnék a mértékes verselés melletti buzdításában azokra, kik már az efajta verseléssel megpróbálkoztak.

Első volt ezek között Sylvester János, ki 1541-ben hangzatos dystichonokat írt Uj-Testamentoma elé; sokan voltak még a XVIII. századig is, kik egy-egy dystichont

vagy hexametert fűztek írásukba, ezek közül azonban csak az egy Molnár Albertet lehet mint költőt említenünk.

A múlt században erősebben lép fel az időmértékes verselés: Ráday Gedeon a Zrinyiászt írja át hexameterekbe, egy debreczeni tanár pedig Klopfstockot fordítja. Hogy Molnárunk hogy jött rá e gondolatra, nem tudjuk; magyarázatféle legfölebb az a kérdése a magyarokhoz: „nem unta-e meg testetek, lelketek azt a sok böjtös verset? azt az Evánder idejében termett kádencziát?“

Tehát változatosabb mintát keres: s természetszerűleg legközelebb áll hozzá a görög-római.

Lehet, hogy valami olyan körülmény indította erre, mint Rajnist: ez ugyancsak 1760-ban, mikor társai egy német poéta hexametereivel dicsekedtek, heves lelkével neki buzdúlva Lannazaro olasz költő egy epigrammáját lefordítva, büszkén mondogatta, hogy a magyar hexameter sokkal hangzatosabb, lendűletesebb a németnél. Ettől kezdve folytonosan dolgozik, könyve a *Magyar Helikonra vezérlő Kalauz,* avagy *a magyar versszerzésnek példái és regulái* már 1775-ben készen volt, de csak 1781-ben adja ki. Megelőzte őt versenytársa Baróti Sz. Dávid 1777-ben, *Uj mértékre vett külömb verseknek három könyvei* czímű kötetével, amit Rajnis soha nem tudott neki megbocsátani; a triász harmadik tagja Révai 1778-ban adja ki a *Magyar alagyáknak első könyvek* cz. alatt időmértékes verseit.

A versek, de különösen a felállított „regulák“ összeütközésbe hozták a klasszikus irányban megindult verselőket.

Nem czélunk a vita részleteit tárgyalni, csak a *hatásra* kivánunk rámutatni, melyet Molnár a megindult küzdelemre gyakorolt. A három poéta közül Révai haladt

egyenesen az ő példája után: *A Jeles Épületek történetképen akadtak — Hozzám és abból gerjede szikratüzem.*[1] Elfogadta főszabályait is: hogy az időmértéknél a természet veendő tekintetbe.

Irányításnak igaz, ez elég, s ezt elfogadta Rajnis is; részletesebb szabályokat azonban Molnár nem dolgozott ki. Egypár futó megjegyzés van csupán, melyet csillag alatt függeszt a Jeles Épületek előszavába: azt mondja, hogy a névelő *a* mindig hosszú a magyarban: a por a posztót belepi így hangzik: appor apposztót belepi. A „*z*“ csak a görögben hosszú (ζ=dz); ban, ben, tól, től, ezek mind hosszuak. Ez utóbbiakban Baróti volt követője. Egyébként ő a vitában nem vett részt, sőt a neki tüzesedett Rajnist később ő igyekezett (Révai által) csendesíteni.

Molnárt úgy tekinthetjük mint a klasszikai iskola előkészítőjét, aki megadja a magyar klasszikus verselés főszabályát, melyet aztán később kifejtenek; az első jeladás az övé, de ő, s ez is példázza némileg írói jellemét, a harcz hevétől visszavonul s csak annak tud örülni, hogy eszméje, ha mások által is, ha tán izgalmat okozott is, megvalósult.

Ennyi a Jeles Épületek előszavának jelentősége. A munka maga kilencz fejezetben tárgyalja a következő jeles épületeket; bevezetésül a paradicsomot írván le: Noé bárkája, Babilon tornya, Babilon és Ninive, egyptomi épületek, kinai épületek, Salamon temploma, görög épületek, római épületek. — Különösen az első fejezetekben teljesen a szentirás és a szentatyák alapján fejtegeti thémáját; sokszor oly elmeéllel s annyit következtet ki valamely szentírási czitátumból, hogy igazán meglepő.

[1] Csak 1773-ban olvasta a Jel. Épületeket. Révai M. Elegyes versek 60. l.

Sokszor persze szinte sajnáljuk azt a nagy fáradságot, buzgalmat, melyet valamely egészen jelentéktelen dolog kifejtésére fordít, s ilyenkor a régi scholastikusok aprózó s a lényegtelent nagyítva kidomboritó eljárását juttatja eszünkbe. Sokszor kicsillan önálló felfogása, s ahol magyar vonatkozást tud hozzáfűzni a dologhoz, azt szinte dicsekedve s örömmel teszi. Könyvének legnagyobb része elavult. A római és görög épületekről szóltában azonban nem tesz hibát, s könyvének e része ma is megállja helyét, philológusaink könyvének e részére ügyet sem vetettek eddig, *pedig mint az első, magukon az auctorokon alapuló eredeti magyar régiségtani munka igen figyelemre méltó.*

Stilusa nehézkes, de nem mindenütt; magyaros igyekszik lenni és sok népnyelvi szót használ. — Hogy mily szorgalommal van e munka megírva, erre nézve elég ha megemlítjük, hogy összesen 47 írónak munkáját tanulmányozta át könyvének írása közben.

III.

A Magyar Könyvház.

A Magyar Könyvház (könyvtár) Molnár legnagyobb munkája ; hogy mi czélja volt vele előadja az I. kötet (1783.) előszavában : „Amint a válogatott hasznú könyveket, s főképpen a minapiakat olvasám, úgy azokat ama nyomdok szerént elé adom rendre ; kiszedvén belőlük azt, a' mit a *tudósitásra gyönyörűnek, a tudományra hasznosnak, az igyekezet nevelésére hathatósnak, az okos mulatságra, beszédre, irásra készületesnek* véltem lenni.“

Mintái a külföldiek, akik a megjelent könyvekről ilyen könyvvállalatokban beszámolnak. — Azonban megrója azokat, kik vagy tudatlanul, vagy „szíve fordult“ módon ferdítve írnak a megjelent könyvekről, vagy akik csak a selejtessel számolnak be. — A hazában is van tudósitás (a bécsi latin ujság, Ráth M. Pozsonyi Hirmondója) a megjelent könyvekről, de részint rövid, részint csak a hazai könyvekre kiterjeszkedő. Ő a külföldi könyvekről is beszámol. — Még pedig azt mondja : „Én a sokból a keveset ugy igyekszem elé-méltatni, hogy a *történetek, külső-belsőtartománybéli népek, szokások, találmányok, mesterségek, a természet sokféle tulajdonaival* megismertessenek.“

A tárgyalt, jobban mondva kivonatolt könyvek legnagyobb része külföldi ; kritikai megjegyzés kevés van, ő inkább a könyvek kiválasztásában járt el a maga

módja szerinti kritikával. — Előszeretettel kivonatolja az útirajzokat, a világnak jóformán minden népéről találunk a Könyvházban tudósítást.

Megismertet a világ összes népeivel, azok életmódjával, szokásaival, vallásával; az exotikus országok állat- és növényvilágával, minden különlegességével a legnevezetesebb utazók leirásai nyomán.

Megismertet az ó-kor, középkor és uj-kor minden nevezetesebb emberének életével; fejedelmek, államférfiak, tudósok, hadvezérek, költők, írók, művészek, építők, szónokok, feltalálók, szerzetesek, kiváló szentek, vértanuk, nevelők, hitvitázok, hittérítők vonulnak el előttünk hosszú sorozatban: megemlékezik a hazában élt minden nevezetesebb férfiről és nőről.

Megismerünk a Könyvházból minden nevezetesebb helyet, várost, községet, folyót, várat; megismerjük minden nemzet történetét, különösen bőven ismerteti Bonaparte és a népek harczát a század végén. Mindezek mellett különös figyelemmel kiséri a hazában történteket, s ami csak tudomására jön, amiből más valamit tanulhat, mind felemlíti.

A következőkben kiemeljük ami a Könyvházban magyar vonatkozású, vagy másképen érdekesebb.

I. kötet. Harminchárom fejezet közül huszonkettő útirajz és etnographia dolgozat; e kötetben kezdi közölni Benkő József *Fűszéres tudósításit*, melyet a szerző Molnárnak ajánlva adott ki; ő itt (az őt magasztaló ajánlást szerény jellemének megfelelőn elhagyván), újra kiadja legnagyobb részét.

Ez a munka az egyes növények (Linné rendszere sorrendjében) neveit adja csak, de mind jó magyar szókkal fordítva az idegent, mert amint Molnár megjegyzi, a szerző „hasznát vette Lippainak, Csapónak, Páriz-Pápainak, *de főképpen tulajdon utazásainak*“

Tehát a legtöbb szó a nép nyelvéből van véve. — Ha Bugáték csak kissé figyelembe vették volna e munkát, bizonynyal sokkal kevesebb rossz műszót találnánk növénytani nomenclaturájukban. A nép-etymologiára számos szép példát találunk e gyüjteményben.

II. kötet. (1783.) Legnagyobb része szintén utazás, népszokások leírása; azonban Molnár nem száraz kivonatoló, hangján mindenütt érezni az ő érdeklődését is a leírt ország vagy nép iránt. — Az utazások közül itt kiemeljük *Tollius* Epistolae Itinerariae (1660.) cz. gyűjtemény Magyarországra vonatkozó kivonatát; dicséri a műnek szép képeit (Visegrád, Komárom). Járt Tollius Győrben, Komáromban, Budán. Mindenütt találunk érdekes és mindig rokonszenves megjegyzést. Legérdekesebb a Zrinyi Miklós a költő meglátogatásáról szóló rész; leírja fényes, gazdag várát; a törökön nyert diadalok jelvényeit, könyvtárát, (Zrinyi ajándékul a többi közt három török könyvet adott Tolliusnak), régiséggyűjteményét, pompás kertjeit, melyeknek szépségei olyanok, hogy azt mondja: verbis exprimere non possum.

Elmondja a vadászatot, dicséri Zrinyi lovait stb. A munkának ezen része valóban megérdemelné az újrakiadást, mert irodalomtörténeti szempontból sok érdekeset tartalmaz.

E kötetben ismerteti bőven Galeotti Martiusnak Mátyás tréfáiról szóló könyvét is.

III. kötet. (1783.) E kötet nagyon vegyes tartalmú, van benne utazás, írók életrajza, história, tankönyv, vers, gazdászat stb. Megemlítünk itt egy érdekes levelet, melyet valami *Turkuli Mihály* írt 1757-ben Orosz Zsigmond piarista rendfőnöknek, amelyben oroszországi utazását írja le; a többi között ezeket mondja: „Krimben a Tatár Khán protectiója alatt vannak hét magyar faluk, melyekben magyarul beszélnek. — Voltam is azon

falukban". Ebben talán szabad kételkednünk, bár a csuvasz, cseremisz, mordvin népekről, különösen szokásaikról az igazságnak megfelelőn ír. — Közli e kötetben igen dicsérő bevezető sorokkal Révai hozzá írt versét, melyben az magát Molnár tanítványának, követőjének mondja:

Tudják, útmutatóm Magyar új Helikonra Te voltál,
És oda, hogy mi nyomon menjek, előre menél.
Útmutatóm? Te tehát csak enyém vagy, s nézzed idővel,
Hív követőd lévén, majd miket érdemelünk.

Tudósít röviden Faludi könyveinek megjelenéséről, nem mond azonban érdemleges kritikát, egyszerűen dicsérettel említi.

E kötetben, melyhez a többi kötetek többé-kevésbé hasonlítanak, a következő művekről és férfiakról ír:

Katona István: A római császárokról.

Furman Mátyás: Róma városáról.

N. N.: Grenlandiáról.

Patai György: Moldováról.

Izzo János: A földírásról.

Höst György: Marokról, Feszről.

Pokock Richard: Napkeleti utazása.

Lepechin János: Sibiriai utazása.

Engel Samu: Az utazásokról.

Eder Ferencz: Peruról.

Ferrarius Guidó: A magyarországi háborúban. Eugeniusnak véghezvitt cselekedeteiről.

Strada Famian: Iskolai készülő-beszédi.

Szerdahelyi György: A belső ízlésről.

Makó Pál: A menykőnek mivoltáról.

Juventzius József: A tanulásnak és tanításnak módjáról.

Jaquin Miklós: Az ausztriai flora.

Griselini Ferencz: A tömösvári bánátusról.

Doglioni Miklós: Magyarország története.

Pribevo Vincze: A tótok eredetiről.

Révai Miklós költeménye.

Kovács Ferencz: Az útak és utczák építésének módja.

Maróthi György: A számvetésről.

Riedel Ferencz: A levélírás remek képei.

Flávius nevű Zsidó József írási.

Turkuli Mihály: A külső magyarokról.

Gróf Eszterházy Miklósnak Rákótzi György fejedelemhez írt levelei.

Kook avagy *Kuk* Hajózási.

Szákbinus Ferencz: Az olvasásról.

A természet országiról; ahhoz tartozandó egyéb írók: Linneus, Piller, Mitterpacher stb.

Karver János, Pokock és másoknak utazásaik.

Pupikoffer Ágost Pindarussa.

Schönvisner István: Az ó-budai régi római ferdőről.

Lippai János: A kertekről.

Magyar és Erdélyországi történetírók: Benkő József, Bombárdi Mihály, Pray György, Ganóczy Antal stb.

Sultzer József: Moldva, Havas-Alföld és Bessarabiáról.

Wagner Károly, Katona István, Daude Adorján s egyéb történet- és krónikaírók.

Zöld Péter levelei az Havas-alföldi és egyéb Magyarokról.

Handerla Ferencz, Poor Kajetán bölcselkedő könyvei.

Bernoulli János: Az utazásokról.

Taurinus István: A paraszt-háború felől.

A fáknak és erdőknek neveléséről.

Rausch Ferencz: Az építésről.

Kuk harmadik utazása és halála.

Almanach Magyarországról.

Bernoulli gyüjteményei.

Windisch Magyarországhoz tartozandó gyűjteményei.

Schier írási.

Horváth János: A természeti bölcselkedés eleji.

Virmondt Hugó: A Konstantzinápolyi követségről.

Kleeman Ernő: A Tatárokhoz való utazása.

Bosniaországról való tudósítás.

Denis: A könyvházakról.

Nestor: A tótokról s magyarokról.

Tzimmermann Henrik: Kuk járásáról és haláláról.

Hannoverai tudósítások.

Born Ignátz: A tsigákról.

Sanadonnak Horátziussa.

Otrokocsi Foris Ferencz: A Magyarokról.

N. N. Dresdáról.

Márk Aurél írási.

Kortesz Ferdinánd levelei Mekszikumról.

Hajtó, Brokárd, Márk Pál utazásai.

Borri Kristóf Kotzintzináról.

Fontána Miklós; Austriának napkeleti keresményei. Khináról, Japóniáról, Indiáról, Afrikáról.

Plutárkus írási.

Schottus Gáspár, Fournier György tudósitási.

Menander jambus versbe szoríttatott válogatott mondása.

Bölts Mondások.

Faludi Ferencz: Könyvei.

Isokrates, Xenofon, Atheneus, Hesiodus, Sofokles, Eschillus, Euripides, Aratus töredéki.

Herodianus: A római császárokról.

Herodotus irási.

Plató Könyvei.

Jöcher: Könyvírókat foglaló szótár.

N. N. A külső országi magyarokról.

Harduin: A régi pénzek fejtése.

Leemius: Lapponiáról.

IV. kötet. (1783.) E kötetben közli logikáját „A gondolat mesterségéről készülő tudósítás“ czímen, továbbá „A Természet három országinak rövid ismertetése“ czím alatt egy egész kis természetrajzot ad az olvasó kezébe. Közli továbbá Bölcs Leo Kollár Ádámtól kiadott a magyarokról szóló könyvének kivonatát.

V. kötet. (1793.) Tiz év múlik el, míg a Könyvház 4-ik kötetét az 5-ik követi. Ennek oka az, hogy Molnárnak a kiadóval gyűlt meg a baja, ki kéziratait elvesztette. Az 5-ik kötet három részből áll. 1. r. A keresztyén közönséges hitnek summája: emlékeztető és fohászkodó versekben; 13 vers (Jőjj el Szentlélek; Hiszekegy, Hétszentség, Oltáriszentség); a versek prozodiája elég szabatos, ami ugyancsak árt gördülékenységüknek. 2. rész. A klasszikus írók némely a kereszténységgel egyező tanait adja elő: ebben le van fordítva az Iliászból vagy 200 sor. Ime az eleje:

Istenes hang zöngd el Peleides Akilles haragját
Melly sok ezer kín bajt vezetett az Akéai népre
És sok bajnok lelkeiket poklokra taszítá,
Testöket hagyván a madaraknak s éhes ebeknek.

3. rész. Némely nevezetes emberekről; ebben már eltérőleg az első négy kötettől betűrendben ismerteti mindenféle nevezetes és kevésbé nevezetes emberek életrajzi adatait, vagy műveit.

A hatodik kötetben Dugonics Andrásról és munkásságáról emlékezik meg.

A tizedik kötetben rendkivül bőven ismerteti a bécsi udvari könyvtár őrének Denis Mihálynak bibliographiáját, mindenütt kiemelve különösen a magyar vonatkozású dolgokat.

A tizenegyedik kötetben közli Pállfy Miklós 1797-ben Pozsonyban a „magyar insurgens vitézek felserkentésére“ elmondott beszédét, a királyi buzdító levelet

közli a zászlószentelés alkalmával elmondott hazafias beszédeket. Közli továbbá gróf Teleki Sámuelné versét Vályi Klára asszony halálára. Közli Faludi Ferencz Szt. István jobbjáról szóló versét s utána a magáét.

A tizenhatodik kötetben rendkivül bőven ismerteti Lippai János 1753-ban Győrött kiadott „Pozsonyi kert“ czímű igen érdekes közgazdasági munkáját.

A tizenkilenczedikben ismerteti Alber János kegyesrendi szerzetes széleskörű irodalmi munkásságát, s különösen mint a szentírás magyarázóját illeti dicsérettel.

A huszonegyedikben rendkívül bőven ismerteti Gyarmathy Sámuel munkáját, sokat idéz belőle; ismerteti Kovács József nagy-kőrösi prédikátor 1798-ban kiadott verseskönyvét.

A huszonkettedikben ismerteti a krónikásokat, kik a magyarokról írtak, s az 1802-iki pozsonyi országgyűlést.

Meg kell vallanunk, hogy fáradságos volt a sok kötet megszerkesztése, mert hisz számtalan könyvet kellett áttanulmányoznia és kivonatolnia. A mult századi író azonban nem riadt vissza a nagy munkától sem, ha úgy vélte, hogy munkája a közhasznot mozdítja elő.

Egy csomó köteten keresztül zsidó szavakat is etymologizál, egyeztetve görög, latin, német, franczia és — persze — magyar szavakkal hasonlítva azokat össze. Hogy a magyar szavak etymologiája mind helytelen, felesleges megjegyeznünk; pedig számtalan magyar szót vet egybe zsidó szókkal; sajnáljuk a fáradságot, melyet erre fordított, de próbálkozását csodálnunk nem lehet, mikor a nyelvész Révai is oly téves uton jár e tekintetben.

A Könyvházat ismerte azon kor író-világa és méltányolta; mindenesetre úttörő munka volt ez is s irodalomtörténeti szempontból ma sem érdektelen, a szorgalmas kutató több felhasználható morzsát találhat benne mostan is.

IV.

Molnár egyéb művei. Physikája.

Az említetteken kivül még a következő magyarnyelvű munkákat írja:

1. 1763-ban lefordítja Barkóczy Ferencz esztergomi primás megbízásából Diotallevi Sándor olasz jezsuita „*Az igaz penitentziatartó bünösnek eleven példája*“ czímű munkáját. — A bemutató levélben Molnár azon örömének ad kifejezést, hogy a haza nyelve ily hathatós, erős, annyira kivánatos gyámolyt és pártfogót talált a primásban; „vidámulhat szívünk midőn megfontoljuk annak jövendőbeli sorsát, mert hordják már mindenünnen a szép elmék a sok szép magyaros munkát.“ — A könyv Dávid király: „Könyörülj rajtam Istenem“ kezdetű zsoltárnak feldolgozása „hogy a bűnbánatot tartó bűnös ember értelme megvilágitassék, hogy jól észrevehessse, mily keserves állapot a bűn, hogy annak megutálására és megsiratására inditsa; hogy ki a penitentziát tartó Dávid király példáját tekintve bűnbánatot akar tartani, annak véghezvitelére módot találjon.“

2. Ugyancsak 1763-ban Nagy-Szombaton kiadá „*A megtérő református elmélkedéséről*“ czímű művét. Reformált atyafiai lelkei üdvösségéhez való szeretetét kivánja megmutatni e mű megírásával.

Hogy könnyen megérthesse mindenki, setétes beszédbe semmit sem kevert „sőt azon valék — ugy-

mond — hogy épen alatt jártassam irásom módját, de imitt-amott megváltoztatom azt is, hogy valaki az egyféle módot meg ne unja.“

Művének egy része elmélkedés, felállítja pl. a tételt: „A szentírás értelméről“. Utána teszi erre vonatkozólag a reformált vallás tételét „a szentírás világos“, erről azután elmélkedik.

Változatosság okáért vitázó részek is vannak művében, midőn két vagy több személy valamely hitigazság felett vitatkozik pl. a kassai szerzetesvendég, a németországi jövevény és a pataki tógátus.

Az előljáró beszédben leírja Forgáts Mihály, Forgáts Ferencz öcscsének megtérését.

Molnár e művét a szeretet és türelem jellemzi; meggyőzni iparkodik az elmét, megnyerni a szivet, de ízetlen támadásoktól, sértő kifejezésektől tartózkodik, sőt ezért a kálvinista hitvitázókat és prédikátorokat megrójja. Felhívja a hívőket, gondolkodjanak a megtérő református elmélkedésein és ne hallgassanak olyanokra, kik a katholikus egyházat piszkolják, gyalázzák, nekik pedig hizelegnek. Műve felöleli a keresztény vallás egész dogmatikáját különös tekintettel a vitás kérdésekre.

3. Mint budai direktor megírja „*Egész esztendőnek vasárnapira és ünnepire szolgáló prédikátziók*“ czímű művét, 74 szentbeszéd. Lelkesítő, nemesítő szentbeszédek ezek, kerülve minden polémiát más vallásfelekezetekkel, bizonyítja a katholikus tan igazságát; erkölcsi elmélkedés, melegség, érzés hatja át őket. Szerkezetök világos. Nyelve gyökeres magyarságú, szemléletes és eredeti kifejezésekben gazdag.

4. 1775-ben megjelenik Petrovszky Sándor főhadnagynak tanácsára és költségével neki ajánlva: „*Pásztor ember, vagy a pásztorok tanitásáról*“ két könyv néhány képpel. Előszavában először a pásztorokhoz fordúl, hogy

Istenadta szép elméjöket használják fel, szégyen, hogy ők, kik Istennek, embernek, hazának, fejedelemnek oly sokféle hasznot hoznak, tanítás nélkül vannak. Miután sok pásztor nem tud olvasni, felhívja a szerző az urakat, gazdákat, gazdaasszonyokat, hogy merítsenek a könyvből hasznot, elmondván cselédeiknek néha mulatság gyanánt, vagy egyenes ösztönzéssel egyébmást. Szolgálatot tesznek így Istennek, de nagy hasznot maguknak is, mert többre lehet menni oktatással, mint pattogó, durrogó fenyegetődzéssel.

Az első könyv szól a pásztorok becsületéről Isten és emberek előtt, a szentírásból és az ó- és új-kori történelemből vett példákkal bizonyítva.

A második könyv I. része a pásztorok kötelességeiről önönmaguk és társaik iránt. Molnár figyelme kiterjed mindenre, érdekesen, szívhezszólóan, meggyőzően ínti őket állapotuk erényeinek követésére és bűneinek kerülésére, mindenütt példákat hozva fel a szentírásból, az ó- és új-korból. Munkásságra ínti őket; példákkal mutatja be, hogy lehet nyereségre szert tenni: „Ne nézzük — úgymond — szájtátva a szomszédnépek nyereséges tudományát, hanem tanuljuk is meg. Miért ne férne el a pásztori hivatallal a kapcza-kötés? a háló-fonyás? fából készülő sokféle edénynek, vagy szerszámnak, kanálnak, tányérnak, vedernek, járomnak, igának készítése; ne gazdagítsunk mindenféle idegen kereskedőket; ne sajnálja az ifjú eszét és fáradságát, az öregebb ne kíméljen oktatást, sürgetést; gyógyfűszedésével, vesszőből, szalmából való fonással mennyit lehet keresni“. Ezután a pásztorok mulatságáról és szórakozásáról szól, ebben a részben is sok oktatás van; majd magyarázza igen érdekesen a napot, holdat, csillagokat, hideget, meleget, szivárványt, üstököst, villámlást, menydörgést, kikelve gyakran azon sok babona és oktalanság ellen,

melyek a kalendáriumokban vannak ilyen dolgokról és az állatokról. Igen sok állatot ismertet szokásaikkal együtt. Ezután több közhasznú és jó könyvet ajánl. Végül a harmadik részben a pásztorok kötelességeiről szól Isten iránt. Imádságok, fohászok, gondolatok a kisértések ellen zárják be a munkát,

5. 1769-ben megjelenik Nagy-Szombatban: „*Az anyaszentegyháznak történeti, melyeket a régi és utóbbi írók válogatott nyomdoka szerint egybeszedett és előadott Molnár János Jézus-társasága szerzetes papja*“.

Bevezető levelében a szerző előadja, hogy két ok késztette e munka kiadására, egyik az, hogy minden birodalomnak jeles gondja van arra, hogy az, amivel a szép tudományok szolgálnak, az ország szokott nyelvén mind meglegyen. Igy az egyház történetét is majdnem minden nemzet saját nyelvén bírja. „Ez a szép példa az én szivembe is behatott. Ezekre nézve hahogy hasonló igyekezettel kivánom értékem szerint, és keresem én is lelki vigasztalásodat, vedd jó szivvel édes Hazám, és a miket ezen jó példa szerint kezedbe, szemed és elméd elejbe illendő tisztelettel nyujtok, forditsd életed pályájára.“

Az egész mű négy részből áll: az első rész megjelent 1769-ben, tárgyalja az egyház történetét a VI. századig; a második rész megjelent 1770-ben, tárgyalta az egyház történetét a XIII. század elejéig; a harmadik rész megjelent 1771-ben, tárgyalja az egyház történetét a XVIII. század elejéig; a negyedik rész megjelent 1788-ban, tárgyalja az egyház történetét a XVIII. század elejétől 1758-ig.

6. 1780-ban kiadta *Szent Ágoston hármas levelét*, megmagyarázva és oktató fejtegetésekkel ellátva a római közönséges hitűek lelki vigasztalására.

7. 1775-ben kiadja „*Az Oltáriszentségről és áldozatról*“ czímű művét.

8. Irt egy munkát „A jó nevelésről.“ (Ezt hasztalan kerestem, nem leltem schol.)

Ezenkivül van még nehány alkalmi prédikácziója és éneke.

9. Igen nevezetes és a maga nemében fontos Molnár János *Physikája.*

Tudjuk, hogy a mult században a tankönyvek nyelve a latin volt, s csak a század vége felé egyes kiváló tanárok kezdeményezésére jelenik meg pár magyarnyelvű tankönyv az ifjúság számára.

Révai már Nyitrán létekor buzdítja a kiválóbb piarista tanárokat, írjanak magyar tankönyveket; ő maga is folyton készűl, míg végűl e téren is több-kevesebb sikerrel próbál szerencsét; Benyák Bernát magyar philosophiát, Dugonics mathematikát ír magyarúl, — mindezeket azonban megelőzte 1777-ben Molnár János az ő physikájával, melynek czíme: „*A természetiekről Newton tanítványainak nyomdoka szerint*“.

E könyv úttörő tehát magyar tankönyvirodalmunkban, s mint ilyen valóban megérdemli, hogy melegen méltányoljuk. Mindjárt előszava is nagyon érdekes: nemcsak annyiból, hogy Révai tankönyvíró munkásságára rendkivül ösztönszerűleg hatott, hanem általános becsénél, emelkedett hangjánál, mély belátásánál fogva. Egyébiránt szóljon maga az előszó, melyből kitetszik, hogy Molnár tudatában volt úttörő munkásságának, tudatában volt annak, hogy a hazai nyelvnek e magyar tankönyvével nagy szolgálatot tesz; íme mint lát a jövőbe:... „Lészen olyan idő, hogy erre a fundamentomra (azaz e tankönyvre mint alapra) tornyot tegyen; lészen olyan idő, hogy megköszönnyék hazám jövendő növendéki buzgóságom merészségét, mely valóban nem csekély volt, hogy ily időben, melyben az ország teli vagyon az ilyenek deákos értésével, magyarul is mertem

hasonlókkal köztük eléállani. Lészen olyan idő, hogy a virág gyümölcsöt vessen...“ Elmondja továbbá, hogy bizton hisz abban az időben, mikor a tudományokat hazai nyelven fogják tanítani, mint az történik a külső országokban. Erre nézve akarja ő az alapot lerakni e könyvével.

A physika teljesen a kor színvonalán áll, Molnár a legkiválóbb külföldi tudósok munkáit tanulmányozta, s miután a tanuló-ifjúság és a közönség számára írta mindvégig egyszerűen mintegy népszerűsítve beszél tárgyáról.

A physika nyelvéről szólva az előszóban a következőket mondja: „Nálunk se lehetetlen, ha idegen sok szót újonnan nyelvünkbe nem keverünk is, módot abban találni, hogy velőssen és ékessen kimondgyuk a Görög és Deák szónak jelentő tulajdonát.“

Ez volt az első magyar physika; ha egyéb érdeme sem volna Molnárnak, mint e szép előszóval bevezetett könyv, már akkor is megérdemelné, hogy neve a tudományt hazafias buzgalommal művelők közé feljegyeztessék.

* * *

Molnár János latin nyelven írott művei: 1. *Ratio Critica legendi libros* (1776.) A veszedelmes könyvek olvasásáról két kötet. Az első kötet ismerteti az igaz vallás ostromlóit és magát az igaz vallást. A 2-ik az igazság ostromlói ellen íratott.

2. 1778-ban Budán kiadta: „*Chrestomathia ex optimis linguae latinae autoribus concinnata in usum gymnasiorum.*“ Latin írókból válogatott részek, a jó latinság, helyesírás és szólás módjának megtanulása kedvéért.“

3. 1780-ban Budán „*Physiologicon complexum historiae naturalis regna tria*“. Három részből áll: állattan-

ból, növénytanból és ásványtanból. Mindegyik kötet végén az abban foglaltak latin, magyar, német és franczia neve van felsorolva. Az első kötet végén a budai egyetem beigtatását dicsőítő latin versek vannak.

4. 1780-ban Budán „*Orationes sacrae*“, szentbeszédek.

5. 1780-ban Pesten „*Actuum Fidei, Spei et Caritatis explicatio*“. A hit, remény és szeretet ágazatainak megfejtése, elmélkedések, imádságok. Két kiadást ért.

6. 1781. *Oratio funebris ad solennes Exequias Mariae Theresiae.* Mária Terézia halottas dicsérete.

7. 1785. *Szalbeck Károly* szepesi püspök halottas dicsérete latinul.

8. 1786-ban Kassán „*Psalmorum iuxta seriem divini officii explicatio*“. A zsoltárok rövid megfejtése.

9. 1789. *Responsorum adversus eas huius temporis obiectiones, quibus fidelium animae percellentur.* Feleletek a vallásbeli mostani ellenvetésekre.

10. 1790. *Sacra solemnia.* Úrnapi latin versek. Ezeken kívül vannak még kisebb nyomtatványok s kisebb-nagyobb theologiai munkák kézíratban.

* * *

Ime, Molnár élete és munkássága; talán szűkebb a keret, melyben munkáit tárgyaltuk, mint azt ő megérdemelné, de legyen mentségünk, hogy összeállításunk úttörő munka, mert bár Molnár egyénisége régen megérdemelte volna a bővebb ismertetést, az irodalomtörténet csak nagyon szűk helyen, és csak nagyon szerény hangon emlékezett meg róla; pedig Révai hányszor emlegeti őt mint mesterét, mint útmutatóját, hányszor mondja róla, hogy neve halhatatlan lesz a hazai irodalom kitűnő művelői között is! Csalódott, Molnárt elfe-

ledték. E lapok arra vannak szánva, hogy irodalmunk ezen érdemes bajnokát némileg kihozzák a feledés homályából addig is, míg hivatottabb toll írja meg a haza szolgálatában töltött életét és hasznos sokoldalú munkásságát.[1]

[1] Nem mulaszthatom el, hogy e helyen köszönetet ne mondjak Szmrecsányi Pál szepesi püspök úr őméltóságának, aki Molnár János műveit s a rá vonatkozó adatokat rendelkezésemre bocsátani kegyes volt, valamint a szepeshelyi káptalani könyvtár őrének Landiger Antal kanonok úr őnagyságának, aki az adatok felkutatásában segített.

FÜGGELÉK.

Az első magyar physika műszavai.

Akadék: akadály. A test folytassa a kezdett mozdulását, míg akadéka nem kerül. I. 36.

Akasztott karikacsiga: állócsiga. Kétféle a gépelyek közt a karika; az egyik akasztott, a másik felfutó karikacsiga. I. 87.

Állhatatos: állandó. A földtől jól messzire is a vonó erő állhatatos tehetségű. I. 124.

Általerő: átmérő. A diametert általerőnek mondhattyuk. I. 158.

Általhasító: átmérő. Az egyarányosító által-hasító lineája (Diameter) a nyári fordító. I. 191.

Arányzás: irányzás. A mozdulás egyenes lineájú, mert arra adaték az arányzása. I. 36. I. 25.

Aprithatatlan: oszthatatlan. A testnek eredeti aprithatatlan együgyü pitzinkeségek. I. 13.

Aprót mutató üvegecske: microscop. Érezhetendő a láthatatlan test is főképpen az aprót mutató mesterséges üvegetskék segítségével. I. 4.

Ásott víz: artézi víz. A víz hatféle. 1. Az eső, hó és több eféle viz. 2. A kút-viz. 3. A folyó víz. 4. Az ásott víz. 5. A tó-víz. 6. A tengeri víz. II. 51.

Bontatás: szétbontás. Ama jelentés az erők bontatásának hivattatik. I. 78.

Borulás: egyesülés. Egymás mellett lévő két tseppetske egymáshoz való borulásra siet. I. 21.

Bugyogóbb: nagyobb mértékű. A térséges völgyekben több testek rugdallyák vissza meg vissza a sugarakat és igy bugyogóbb a keveredések. I. 149.

Bujdosó: bolygó. Mindenik bujdosó forog az ő tengelye körül. I. 159.

Burittó: bura. A szopó-köpü burittója alatt, mellyből a levegő-ég kivonattatott. I. 31.

Csive: cső. A hajszálni vastagságú üveg tsivékben a folyadék felsiet. I. 22.

Daraboló meleg: olvasztó meleg. A nagy gőz enyhiti a daraboló meleget, mert a miatt tellyes erejével a testig bé-nem üthet. I. 163.

Deliség: delelés. A föld a rajta lévőknek rendre megmutattja a Napnak kelését, deliségét, nyugtát. I. 190.

Dörgölödzés: súrlódás. Némely gépelyben akadék a dörgölödzés. I. 105.

Égető üveg: gyűjtő lencse. Azt a mozgást mutattja az égető üveg által öszvegyüjtött napsugára. II. 63.

Egyarányú nyomás pontja: egyensúly támasztási pontja. A pont egy arányú nyomás ponttyának neveztetik. Centrum aequilibrii. I. 69.

Egyarányos közű: párhuzamos. Az erőnek arányzása egy arányos közű légyen a hajlós lap hosszával. I. 95.

Egyarányos lapú: vízszintes. A folyók egyik szinrésze se magasabb, a másiknál; és így egyarányos lapú. II. 27.

Egyarányosító: egyenlítő. Az órányi láb rövédebb az egyarányositó (aequator) felé.

Egyhelységűvé válik: egy helyet foglal el. — Egyhelységüvé válnék egyik test a másikkal I. 40.

Egyenlő mozdulás: egyenletes mozgás. Az egyenlő mozdulás törvénnyei. I. 47.

Egykorú gyorsaság: egyenlő sebesség. — Ha az hely-hoszok egymáshoz úgy vannak, mint az idők, a gyorsaság egykoru. I. 48.

Együgyű: egyszerű. A testnek eredeti apríthatatlan együgyű pitzinkeségek. I. 13.

Éjszaki hajnal: éjszaki fény. Az éjszaki hajnal oly világosság, melly Nap-nyugodt után hideg üdőben láttatik éjszak felől. II. 147.

Elébbenyi: előbbi. Az elébbenyi gyorsaság megmarad. I. 63.

Eléforgó: előforduló. A természeti tudományban eléforgó kérdéseknek megfejtése. I. 10.

Eleven kéneső: higany. Kivévén az eleven kénesőt egyéb folyadék a pohárnak szélei mellett fellyebb emelkedik. I. 22.

Elférhetetlenség: áthatlanság. Az elférhetetlenség a testnek olly tulajdona, melly azt tselekszi, hogy egyik test a másikkal egy azon helyen el ne férjen. II. 6.

Elhervad: meggyengül. A dörgést azért nem hallyuk néha: mert messze vannak a levegő mozditói; s még ide terjed a zengés, elhervad a levegő mozgása II. 142.

Elkarcsul: keskenynyé válik. A nap makuláji lassabban járnak a nap szélei felé; s ottan elkartsulnak, a mellyből vesszük észre, hogy a nap gömbölyü I. 152.

Ellenkedő: ellenkező irányú. A földön lévő testek ellenkedő vonása a hold és a föld felé. I. 216.

Enyhült-öv: mérsékelt öv. Enyhült-öv alatt lévők I. 133.

Eredet: alkotó rész. Mindenik testnek az az eredete, a miből akármint nevezendő test áll. I. 13.

Érzékenység: érzék. A füvet, fát, virágot, illető, néző, szagló és más érzékenységünkkel tapasztallyuk. I. 3.

Fagyos-öv: hideg-öv. Fagyos-öv lakosai. I. 133

Fejtés: megfejtés. Mind könnyű ennek a fejtése. I. 193.

Felfutó karikacsiga: mozgó csiga. A felfutó karikatsiga a terhel együtt felemelkedik. I. 89.

Felhős folt: ködfolt. Hasonlók a tejes uthoz a tsillagok közt egyébb helyeken lévő felhős foltok. I. 142.

Fentő: sugár. Távul-lételeket a föld egyik fentőjével mérjük; az az olly hosszal, melly a föld közép-ponttyától a felső szinéig ér. I. 157.

Foglalt: összetett. A Természeten a világhoz tartozandó testeket értyük, azokhoz foglalt minden erőkkel. I. 2.

Fogyasztó: ecliptica. Az a karika Ecliptikának az az Fogyasztónak neveztetik: mert midőn a nap és a hold rajta találtatik, hol a nap, hol a hold szenved fogyatkozást. I. 132.

Fogyott karika: ellipszis. I. 178.

Folyás — visszafolyás: ár-apály. Mindennap egy azon óra perczenésben kellenék esni a folyásnak, s vissza folyásnak. I. 221.

Folyó: folyékony. A folyó testek gőzei is birnak nehézséggel. I. 111.

Fontoló mérték: súlymérték. Ide tartozandó a fontoló mérték a IX. kép szerént. I. 85.

Fontosság: súly. A fontosság egyez a testben levő apró részek summájával. I. 116.

Fordító: térítő. Midőn a nap ami éjtszaki fordítónkat éri a nyári álláson levőnek mondatik I. 131.

Forrósabban: forróbban. Forrósabban melegíttené a nap a földet? I. 146.

Földi szélesség: földrajzi szélesség. Az egyarányosító a földi szélességre mutat, melynek a neve egyébként latitudó geographica I. 134.

Földrajzoló hoszszaság: földrajzi hosszúság. A föld rajzoló hoszszaság (Lungitudo Geographica) nem egyéb, hanem a helynek napkeletről napnyugott felé az első déli karikától való távul-létele I. 135.

Függő: inga. A függő által az időt helyesen mérjük I. 108.

Füsti: légnemü. Ha a makulák különböznének tulajdon vagyonosságától és merő füsti természettel birnának, fel s alá álhatatlan útat tartanának. I. 153.

Gerendás kerék: hengerkerék. Gerendás kerékkel vontattjuk a fát, téglát az épület tetejére. I. 90.

Gépely: gép. Régi magyar szóval, azt a mesterséges szerszámot, melly az emelő, nyomó, vagy vonó erőt könnyebbíti, gépelynek nevezzük. I. 82.

Gombolag, gombolék: térfogat. Annyit veszt az ő nehezéből, a mennyi azé a vizé, melly vele egy gombolagú. A viz gombolékja annyi nehezet ront meg benne, a mennyi a viznek ezen gombolékja nehezével egyez. II. 40.

Görgő: henger. A görgőnek valamellyik részére kereket tsinálunk. I. 90.

Gőzös levegő: körlég. A levegő igen különbözik az ő gőzeitől, s holott ezekkel keverve vagyon, azért atmosphaera, gőzös levegőnek hivattatik. II. 122.

Gyántázat: villamosság. A gyántázatról való tudósitás (de Electricitate) ide is illik, a tűzről való tanításhoz is. II. 128.

Gyántás: villamos. A gyántás testek kétfélék. II. 130.

Önként gyántás: szigetelő. II. 130.

Közlött gyántás: vezető. II. 130.

Hajlós: görbe. A test mint középpont körül hajlós lineán fog járni. I. 173.

Hajlós lap: lejtő. Hajlós Lapnak hívjuk mind a menedékes hegynek oldalát, mind a szekér oldalához támasztott kortsolját. I. 95.

Hajolhatás: törés. A külömböző hajolhatású sugár fonalak álhatatosan különböző szinüek is. II. 91.

Hajsíp: hajszálcső. A haj-síp olly hosszú vékony üvegtső, mellynek az üres közép hosszán majd tsak az hajszál férhet el. ll. 45.

Harántékosan: ferdén, Télen a nap oldalvást és harántékossan áll. l. 147.

Háromlapú üveg; háromoldalú hasáb. A sugár akár hány olly három lapú üvegen való eresztéssek által, megtartyák a szinek a rendet. ll. 90.

Határozó: látóhatár. A Horizon, avagy Határozó az a környík, vagy karima, mellyet az égnek láthatandó legalsó részein körös-körül szemlélünk. I. 71.

Hathatósság: hatás. A részei közt munkálkodó erő nagyobb hathatósággal bir. I. 122.

Heves-öv: forró-öv. A kik az Egyarányosító alatt a fordítókig laknak Heves-öv alatt lakóknak hivattatnak. I. 133.

Horpul: behorpad. Vannak testek, ha megnyomatnak horpulnak. ll. 120.

Igyekeztet: A nehezítő erő minden testet egymáshoz igyekeztet. l. 120.

Inacska: ideg. Az érzékenységnek láthatatlan inatskái megindíttatnak. l. 5.

Innensője: Az idő, mellyben a nap makuláji a nap innentsőjén láttatnak, majd egyenlő azzal, mellyben túl járnak, s tőlünk nem láttatnak. l. 152.

Izmos: szilárd. A nehézség minden testnek tulajdona. — Az izmosssakról úgymint a fáról, kőről, tsontról, értzról nintsen kétség. l. 111.

Jeltartó karika: állat-öv. A Jel-tartó karikának mind a 12 Jeleit megismerhetni. l. 132.

Kajmó: ív. A test, mert két erő vonnya, kajmón fog járni. l. 174.

Kajmosság: Az Üstökössek ezt a Keresztöl-Katsúl való kajmósságot nem nyargalnák, ha a Bujdosókhoz hasonlók volnának. l. 168.

Karika-karima: körkerület. A függő karika-karimán jár. l. 107.

Karikássá: köralakúvá. A járást karikássá teszi. l. 186.

Karimátérő erő: érintő erő. A képzett erő (tangentialis) karimát erő érőnek mondatik. l. 174.

Karcsúság: A világon lévő vékony folyadékot Kártesz tanítványi olly kimondhatatlan vékonyságúnak mondgyák, hogy a világosság részetskéivel egyezzen az a nagy kartsúság. l. 118.

Kecske-szarvi fordító: baktérítő. l. 131.

Kevereg: kering. A könnyű testetskék keveregnek l. 120.

Képes nehézség: fajsúly. A képes nehézségen azt értjük, mellyel egygyik test a másikról egy azon gombolyag alatt különbözik. ll. 36.

Késedelmességű mozdulás: lassudó mozgás. A miket mondók, az egyenlő késedelmességü mozdulásokhoz lehet alkalmaztatni. l. 57.

Kételen: kénytelen. Kételen minden test azzal. l. 37.

Kipattant: kilő. Az álgyuból kipattantott golyóbis. l. 38.

Királyi víz: választó-víz. Királyi-viz által az aranyoszlandó l. 31.

Kisdedségű: kicsiny. Kimondhatatlan kisdedségü mákszemnyi testetskék. l. 14.

Közép-hasitó: átmérő. l. 30.

Közép kereszthasitó: tengely. l. 178.

Középpontrahúzó erő: középpont felé tartó. l. 174.

Lábelleniek: ellenlábasok. Nem kételkedhetünk a lábelleniekről (de Antipodibus). l. 140.

Lán: lemez. Veressék akár mi arra való test vékonyka lánnak formájára. ll. 8.

Lángfullánk: szikra. Ha ujjal értettyük, pattanással lángfullánkot ereszt. ll. 131.

Láttató: fénytan. A látásról lévő Tudomány Optica Láttató nevet visel. ll. 99.

Látat: külső megjelenés, a külső a maga egészében. A Természeti ismeret a Természetben lévőknek láttattyokat és tulajdonokat az okokra mutatva magyarázza. l. 1.

Látatmány: tünemény. Az Üstökössek nem rosszat jelentő láttatmányok. l. 172.

Látó-változás: parallaxis. Az üstökös Tsillagnak nintsen látóváltozása (parallaxis.) l. 164.

Levegő ég: lég. — Érezzük a levegő égnek artzulatunkhoz való tsapodását. l. 3.

Létel: lét. Az erők valóságos lételéről. l. 18.

Mekkoraság: kiterjedés. Még a leg-kisebbik testnek is vagyon mekkorasága. l. 45.

Melegmérő: hőmérő. Kénesős melegmérőt (thermometrumot) szerkeztetett. l. 109.

Mély: magasság. A testnek széle, hossza s méllye vagyon. l. 7.

Menedékes: lejtős. Hajlós Lapnak hívjuk a menedékes hegynek oldalát l. 95.

Mennydörgő por: dinamit. A rugó erőt meg-mutatja a puskapor s a mennydörgő por. l. 25.

Mennykövez: villámlik. Nem a szél hordozza a gyántás folyadékot, máskép télen is mennykövezne mint nyáron, ll. 145.

Minéműség: esetleges tulajdonság. A testnek minéműségei azok, a miket csak némelly testekben vagy csak néha tapasztalunk. l 7.

Morzsa: tömegrészecske. Akármi apró morzsáit mondgyuk is a test eredetének, bennek az eredetre nem jól mutatunk. l. 13.

Mozdulás: mozgás. A mozdulás gyorsasága a helynek az időhöz való tartozandósága. l. 44.

Mulatni: időzni. A napsugarai télen nálunk nem olly sokáig mulatnak, mint nyáron. l. 150.

Neheze van: súlya van. Tulajdon neheze is van azon golyóbisnak. l. 38.

Nehezedés: nehézkedés, gravitatio. Nem tudnak okára mutatni annak az erőnek, a mellytől a nehezedés függ l. 8.

Nehezet mérő: légsúlymérő. Mindenütt ismeretes a Barometrum, a nehezetmérő. ll. 116.

Nehezék: lat. Egy nehezék-ni aranykát szeletekre nyujtottak. ll. 9.

Négyes láttatu: negyedrészű. A hold a karikának negyedrészényire áll a naptól s négyes láttatunak mondatik. Est in aspectu quadrato. l. 205.

Nyaláb: térfogat. Az a mekkoraság a mennyire helyet foglal, a test nyalábjának mondatik. l. 45.

Nyilósabb: nagyobb. Mennél nyilóssabb a szeglet, annál közelebb tartanak az erők. l. 79.

Órányi láb: másodpercz ingahossz. Az a 1″ lógás a függőnek bizonyos hosszától ered. Az a hosszaság órányi lábnak neveztetik. Pes horarius. l. 109.

Oszthatódhatás: oszthatóság. — Az oszthatódhatás az érezhetendő testnek tulajdona. ll. 9.

Öblös tükör: vájt tükör. Vannak öblös tükrök ll. 7.

Örökétig: örökké. Erő az, melly a mozduló testet örökétig viszi, míg a mozdulónak nem érkezik akadéka. l. 19.

Összefogódzó erő: cohaesio. A testben munkálkodó öszvefogódzó erő. I. 28.

Pattantyus: tüzér. Ettől a tanítástól függ a pattantyusok mestersége. I. 80.

Perczenés: percz. A holdot az erő elsőrendű pertzenés alatt = 1′ az ő uttya karimáján 15 lábnyira hajtya. I. 113.

Piczinkeség: parány. A testnek eredeti aprithatatlan egyűgyű pitzinkeségek. l. 13.

Piczinyt mutató szerszám: microscop. Ha pitzintmutató szerszámmal értzet nézünk. ll. 8.

Pöczkölődő: rugalmas. A pöczkölődőn olly testet értünk, melly az ütközetkor horpad, de horpadását azonnal helyre rugja. l. 58.

Rakás: csoport. A tsillagon egy tsillagot; a tsillagzaton pedíg egynehány tsillagból álló rakást értünk. l. 127.

Rakoncza: akadály; ami valaminek utját állja. Ha a vascsivének H végétől jó egy távul-lételre tétetik valami eszköz, kés, olló stb afféle úgy, hogy a H-ról az ott meggyült folyadék bele ne ugorhasson; ha az H tsőnek vége, és amaz eszköznek (ollónak minek) közép helyére égő gyertya, vagy lámpás tétetik, az ollón vagy máson a mi ott áll, azonnal eléállnak a gyántázat láttattyai. Belefoly tehát a levegőbe az a folyadék, és így nem rakontzája. ll. 136.

Riskossan: oldalvást. Ha riskossan vagy oldalast emelem. ll. 17.

Reszketés: rezgés. A hang a test kissebb pötzkölődő részeinek a reszketése. ll. 124.

Ront: megsemmisít. Az erő abban a mitől mozdittatik valamí erőt mindenkor megront. l. 19.

Rud: emeltyű. A rudon azt az eszközt értyük, mellyel valamit emelünk. l. 83.

Rugaszkodik: vísszapattan. Mihelyt kezünk enged a rugó vissza kezd rugaszkodni. l. 40.

Rugó: taszító. Azon egyűgyű pitzinkeségek vonó és rugó bizonyos erővel birnak. l. 15.

Siettető erő: sebesedő. A siettető erő (vis acceleratrix) l. 117.

Sorofol: összenyom. A víz, a bor, olaj, akár mint sorofoltassék, olly akaratos, hogy inkább kiszivárkozzék

a réz edényen által is, hogy sem egy helyen valamellyik részével el-férjen. ll. 7.

Sokasítás: szorzás. Az edény fenekének és magosságának egymással való megsokasíttása. ll. 29.

Sósság: oxigén. A vas a levegő sósságát magához kaptsollya, s attól rozsdásodik. l. 23.

Szeglet: szög. Mennél hegyesebb a szeglet, az erők annál szorosabban tartanak egy azon arányzásra. l. 78.

Szemfény: pupilla. A szem ezen lyukatskája pupilla szem-fény neven ismértetik. l. 100.

Szemin: szemideg. A szemnek látásra szolgáló ina is vagyon. ll. 100.

Szivódás: vonzás. A tseppek domborúsága is jele a középre való szivódásnak. l. 23.

Szorulás: tapadás. Nem akadéki annak a szívós szorulásnak a két üveglap közé gyengén hintett selyem fonálkák. l. 23.

Szopóköpű: légszivattyó. A szopó-köpű burittója alatt, mellyből a levegő-ég kivonattatott. l. 31.

Szopókút: szívó-kút. A szopó-kutaknak a levegő a fő segítségek. ll. 121.

Szögirányú középhossz: átló. A mit az erők mozdíttanak a szegarányú közép hoszszon fog járni (per Diagonalem.) l. 76.

Tartozandóság: viszony. A mozdulás gyorsasága a helynek az időhöz való tartozandósága. l. 44.

Távoltartó erő: taszító erő. A távul-tartó erőktől a testben kis közök erednek. l. 29.

Tehető erő: eleven erő. A testekben meg vagyon a tehető erő. l. 18.

Tengeri kürtös: vizíforgatag. A tengeri kürtös támadásának is, a gyantás folyadék omlása eleinten az oka. ll. 151.

Tétemény, visszavalótétemény: hatás, visszahatás. Az erőknek egyik nevezetes törvények az, hogy azok által a testeknek tétemények közössek. l. 33. A tétemény nyel mindenkor egyenlő a vissza való tétemény. l. 34.

Tólag: tó. A tengernek és a messzire terjedő Tólagoknak felsőszínek domború a föld szinének domborúsága szerént. ll. 27.

Toldalék: alkotó rész. Érezhetendő más testben úgy mint annak toldalékja. l. 4.

Tömődhetés: sürüsödés. A víz, bor, olaj tömöttebbeké nem igen válhatnak, mert a tömődhetés azt tselekszi, hogy az alsó részek sűrübbek legyenek ll. 33.

Tudákosság: mathesis. A tudákosság a mennyiségnek a tudománya a számvetésnek és méregetésnek reguláji által. l. 9.

Tüzellő: gyúpont. A napsugár összegyüjtetik és sürűebbé tétetik a tüzellőben. ll. 82.

Udvar: terület. A hasonló háromszögüek udvari úgy vannak, mint akármellyik hasonlószerű oldalinak négyezeti. ll. 102.

Űtközet: ütközés. Az ütközetkori mozdulásról. l. 58.

Vagyon: tömeg. Amennyire a test több vagy kevesebb együgyü pitziny részeket magában visel, a test vagyonnyának hivattatik. l. 45.

Vakarcsos: érdes. Ha a szinek, lapok, egymást illető részek vakartsosok, ime az akadék a dörgölődzés miatt. l. 105.

Vaklyos: rövidlátó. A vaklyosok Myopes tyúk-szeműek csak közelről látyák az apróbbakat. ll. 102.

Vaspózna: villámháritó. Nevezetes a vaspózna, melly a mennykőütés távoztatására gondoltatott ki. ll. 143.

Vász: szinkép. Az a kép avagy vász Spectrum nevet visel. ll. 89.

Vesszö: pálcza. Valami nehezségtelen vesszőn egyeztetve áll két vagy több test. l. 69.

Vigyáztatás: elővigyázat. A földet is majd ide számlállyuk bizonyos vigyáztatással. l. 128.

Világhányó: phosphoreskáló. Vannak olly világ-hányok (phosphorusok) mellyek míg vízben tartatnak épek. ll. 61.

Világositott: megvilágított. A világosság a szembe ütközik, s abból ered a világositott egynek másnak a látása. l. 3.

Virágfürt: virágszál Ha megfontollyuk a fris virág fürtöt, nehezebnek leljük mint egy néhány nap mulva. l. 112.

Vizes, nedves gépelyekről való tudomány: Hydrostatica, folyékony testek egyensúlya. Az a tudomáuy, melly a folyadékok nyomásit, tulajdonit s munkájit visgállya és magyarázza, Hydrostatica, vizes, nedves gépelyekről való tudomány nevet visel. ll. 25.

Visszaerölködés: erővisszahatás. Ha kezünket akár mihez tsapjuk, fájdalmat érzünk a tsapott testnek vissza erőlködéséből. l. 34.

Visszaugrás: visszaverődés. Reflexio hivattassék vissza-ugrásnak. ll. 86.

Visszazengés: visszhang. — Bizonyos távullételben ha a vissza-rugása a hangnak elegendő egyenlőséggel esik, echo, avagy vissza-zengés esik: sokszor szóról-szóra hosszasan. ll. 127.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNELMI MÚZEUM SZEGED

Érdekesebb szavak a Régi Jeles Épületekből.

Alattavalói: alattvaló. Ez az ember elhatalmazott alatta valói között. 136.

Betüperczentés: Mojzes illy szándékát egy betüpertzentéssel sem említi. 69.

Csácsogás: csacskaság. A e'féle tsátsogásokon nem kap a józan elméjü ember. 53.

Csata: vita. A nevezetes orvosok között hires csatát indított. 58.

Csattogás: zuhogás. A Nilus vize a hegyekről nagy tsattagással szakad. 298.

Csillagnéző torony: csillagvizsgáló torony. Hires volt a Nánkini tsillagnéző torony. 411.

Czinterem: temető. Titus eme tzinteremeket maga is megjárá. 371.

Darága: drága. Darágán vették volna ezt a kintset. 379.

Düledék: rom. Maradék düledéki sziklákkal megterhelt üregeket vetettek a szem elejbe. 579.

Égvizsgáló: csillagász. Könyvek, melyek az ég-vizsgáló tanult emberektől irattattak. 393.

Faragott kép: szobor. A faragott képek hol szekéren, hol lóháton, hol más egyéb formán szokták állíttatni. 603.

Fejten fejti: fejteget. Szép szavakkal fejten fejti mire kész királlyáért 421.

Felserken: felkel. A felserkenő napnak arany szekere. 623.

Felficsérez: ékesit. A hid széleit és végeit különb' különbféle faragott képekkel, ékes tornyotskákkal felfitsérezték. 221.

Fitogatás: fitogtatás. Az a sok tsodálatos munka az Egyptomi királyok kintseinek merő héjába-való fitogatása volt. 254.

Fonóház: Ez a helytelen beszéd még a fonóházhoz sem illenék. 34.

Gáncs: Hogy valami gánts közbe ne vetődjék. 417.

Gátor: korlát. Az épület karimáit vasból vert, de megaranyozott gátorok ékesítik. 439.

Gerezd: A nagy tornyon perémes gerezdekkel megrakott tornyocskák tündöklének. 148.

Hágott: jutott. Josef Egyptomban uraságra hágott. 312.

Hegytorony: Tornyok, mellyeknek görög nevök Pyramides: mi a mi nyelvünkön hegytornyoknak nevezhetjük. 357.

Háló: Talán eltünnék egyszer szemünkről a nagy háló. 307.

Illet: tapint. Látható és illethető fa volt. 32.

Integet: megint. Próféta gyanánt küldé az Úr a veszni indult világ fiainak integetésére. 49.

Indit: űz. Csúfot indítottak az együgyü öreg emberből. 50

Játékház: szinház. A játékháznak két része szokott lenni. 635.

Játékhely: szinpad. A játékhely az ülésnek ellenében állott. 636.

Kérőt rág: kérődzik. Tiszta állatoknak azokat nevezi az írás, mellyek kérőt rágnak. 82.

Kétszegésü: kétemeletes. Város, mellyben jobbára kétszegésü felházak találtatnak. 429.

Kőfaragó: szobrász. Görögország kőfaragói. 557.

Maraszt: hagy. Nem maraszthatom ki írásomból. 58.

Megveszett: elveszett. Időjártával sok megveszett. 319.

Metél: farag. A kő kimetélt ábrázatokkal vagyon tetőtől-talpig rakva. 299.

Morzsalékos: szemcsés. Az enyv morzsalékos. 67.

Mosódni: mosakodni. Egy nap kétszer szokott mosódni. 631.

Mulat: tartózkodik. A kövek méregetésében többet nem mulathatok. 324.

Nevelkedik: nől. A tzedrusfa iszonyú magasságra szokott nevelkedni. 67.

Nyargalóhely: czirkusz. A nyaraló helyet a Rómaiak Tzirkusznak hívják. 632.

Óság: régiség. Az olajfának sem a szú sem az óság nem árt. 408.

Pergő óra: Nem tudtak ugyan pergő órát még akkor készíteni. 408.

Perémes: A nagy tornyon perémes gerézdekkel megrakott tornyocskák tündöklének. 148.

Petyegés: fecsegés. Nagyobb Herodotusnak embersége, mintsem száz nem tudom hol tanult emennek amannak petyegése. 385.

Porhanyó: törékeny. Huetzius kis-biró veszszeje igen porhonyó. 343.

Raggatás: A sugaras oszlopokon nintsen semmi raggatás; tsak egyetlenegy szál kőből állanak. 298.

Reányomoz: utánanyomoz. Bizonyosan reá nem nyomozhatunk.

Sajdit: sejt. Publius Viktor írásiból sajditjuk. 319.

Suporlát: kárpit. A szép ajtók elejbe szép suporlát vala vonva. 487.

Szakad: származik. A szó a Persia-beliektől szakadt 6.

Szemközbe: szembe. Tébe városának pompás ékessége szemközbe állhatott e világ városinak méltóságával. 291.

Támétalan: teménytelen. Elámult tekéntetén a támétalan sok nép. 87.

Tárituppos: A hid széleit tárituppos tzifra gátorokkal felékesitették. 221.

Tekintetes: tekintélyes. Az elsőnek azonnal tekéntetes szép ajándék adatik a tsászártól. 418.

Tekintet: tekintély. Ennek a krónikának lehet előttünk egy kis tekéntete. 392.

Tenkely. Szégyen dolog nálunk vagy buzából, vagy árpából sütni: tenkellyel tengődnek. 282.

Többít: gyarapít. A világ csudáit egygyel megtöbbitette. 589.

Tömkeleg: (itt először.) Az egyptomi tömkelegről. 384.

Tutoly: tutaj. Tutollyok merő fűzfából vagyon. 217.

Ugrókut: szökőkút. Két ugrókut önti a friss vizet. 323.

Utmutató mágnes: iránytű. Útmutató mágnessel éltek mint a mi hajósink. 408.

Érdekesebb kifejezések a Régi Jeles Épületekből.

Hamar ki akarának a jámborok gázolni a sok gondolatból. 8.

Semminemü indulat nem fér az Isteni tsendességhez. 45.

Tellyen teli vala a föld istentelenséggel. 47.

Minek előtte a bárka lerajzolására kezemet eresztem. 50.

Szabad egy kevéssé megkotzanni (eltérni a tárgytól). 133.

A király emberei hordton hordák az épület hirét. 148.

Nagy Sándor birodalmának a görögök nyomták ki utolsó lélekzetét. 249.

Huetzius ki nem mondja kerekesen szíve ágazatját. 263.

Plinius rakta tollokra a beszédet, akik e dolgokról írtak. 315.

Könnyű a régi történeteket eltagadni, könnyű egykét görbe villával mások keresményét turkálni. 316.

Huetzius kis-biró veszszeje igen porhanyó volt (munkája nem sokat ért.) 343.

Még akkor Laktántzius pörében sem járt. 344.

De én még egy som magot vetek ama Jámborok fogok alá. 345.

Ezek a beszédek kritikus körmöt várnak. 377.

Szép szál fák vannak ültetve, hogy azok sürű árnyéka alatt jobb izűen járnának az utazók. 442.

A megrögzött tévelygést fel merte törni. 485.

A két ajtóról nintsen kételkedés. 485.

Ennek a vélekedésnek helyt nem készít sem az írás sem más érdemes ok. 488.

A szent szekrény tisztádon tiszta arannyal vala beborítva. 498.

Kő annak a szíve, a ki annak panaszin és siralmin meg nem keseredik. 515.

Hogy most nagyobb pörbe ne szálitsam, visszatérek oda, a mihez kezdettem. 520.

Küldtön küldé egyik a másiknak a sok apró mesét. 524.

A birodalom csak a kert allyáig ért. 540.

A Vértesbe vizát, ártányt a Vágba keresnek. (Dephinum silvis appingunt, fluctibus aprum. Horat.)

Merkátus abban a gyanakodásban akadt, hogy talán Julius nevérő vette e szó az ő eredetét. 297.

Bezzeg nagyobb fát mozgat Huetzius. 335.

Megmutatám, hogy minket illyen hajtással a kerék vágásból Huetzius ki nem kergethet. 340.

Illetlen dolog az egész pörnek állapotját a puszta tagadomhoz támasztani. 52.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNELMI INTÉZET SZEGED

XB 59092
Raktár, hk 105